

Gabriela RADU
(Universitatea de Vest
din Timișoara)

Un soț și un tată de neuitat.
Liber Manualis

Abstract: (**A Husband and a Father Never Forgotten. *Liber Manualis***) Identified by the author himself, Dhuoda, with a mirror (*speculum*), *Liber Manualis* is a book of advice addressed to the author's eldest son, Wilhelm. Separated from him, after being sent as a hostage to the court of Charles the Bald, Dhuoda, wife of the Duke of Septimania, lived alone in Uzes, in the south of France. During this period, she wrote the textbook she sent to Wilhelm in 843. *Liber Manualis* transcends the pattern of advice books, the mode of exposition being one of a meditative nature; as a result, we can talk about two directions in the analysis of the paper: one that aims at the conventional aspect and another that follows the introspective, personal aspect, difficult to detect from the material subject to formal constraints. These two aspects represent the two sides of the mirror in which we set out to capture the "reflection", not of the Dhuoda, not of its recipient, but of the barely outlined one, of Bernard, *unforgettable husband and father*.

Keywords: *speculum, handbook, idealisation, convention, father, lord.*

Rezumat: Identificat de către însăși autoarea lui, Duoda, cu o oglindă (*speculum*), *Liber Manualis* este o carte de sfaturi al cărei destinatar este fiul cel mare al autoarei, Wilhelm. Despărțită de el, după trimiterea lui ca ostatic la curtea lui Carol cel Pleșuv, Duoda, soție a ducelui de Septimania, a trăit în singurătate, la Uzes, în sudul Franței. În această perioadă, ea scrie manualul pe care îl trimite lui Wilhelm, în anul 843. *Liber Manualis* transcende tiparul cărților de sfaturi, modalitatea expunerii fiind una de natură mediativă; ca urmare, putem vorbi despre două direcții în analiza lucrării: una care vizează aspectul convențional și alta care urmărește aspectul introspectiv, personal, greu de decelat din materialul supus constrângerilor formale. Aceste două aspecte reprezintă cele două fețe ale oglinzii în care ne-am propus să surprindem „reflecția”, nu a Duodei, nu a destinatarul acesteia, ci pe aceea abia conturată, a lui Bernard, duce de Septimania, soț și tată de neuitat.

Cuvinte-cheie: *speculum, manual, idealizare, convențional, părinte, stăpân.*

Textele medievale timpurii trebuie analizate cu prudență: adesea, ele prezintă realitatea sub o formă „alterată”, în conformitate cu un anumit tipar. Este și cazul scrierii de secol IX, *Liber Manualis*, conceput de Duoda, ducesă de Septimania. Despartită de soțul ei, Bernard de Septimania, și de fiii săi, de cel dintâi, Wilhelm pe când acesta avea patrușprezece ani, de cel de-al doilea, pe când copilul avea aproximativ jumătate de an, Duoda a început alcătuirea unei lucrări care s-ar putea înscrie, *largo sensu*, în genul cunoscut sub numele de *speculum principis*. Ceea ce deosebește cartea de tratatele de acest gen este faptul că destinatarul nu este nici principe, nici o persoană fictivă, reprezentativă pentru o categorie socio-umană, ci este cel dintâi născut al Duodei,

Wilhelm. Cu toate că, întreg ansamblul de sfaturi este alcătuit în tradiția scrierilor de tip *speculum*, faptul că destinatarul cărții este fiul autoarei, îi conferă textului o notă extrem de personală.

Redactat sub forma unui manual, respectând un format stilistic deja existent în epocă și exersat în societatea medievală, *Liber Manualis* ar putea fi redus, la o lectură superficială, la un simplu ghid de conduită, lipsit de originalitate, canonic, într-o oarecare măsură, anost, -dacă luăm în considerare excesul de formulări convenționale sau apelul consistent la textul scripturistic. Plecând de la afirmația lui Peter Dronke cu privire la aspectul încadrării lucrării *Liber Manualis* într-un anume gen, și anume "In short we cannot reduce Dhuoda's testament to any of the norms of style or genre current in her time, and many expectations arising from such norms will be dashed (or, I should prefer to say, surpassed)." (Dronke 1984, 38), *Liber Manualis* ar putea fi „citat” ca o scrisoare personală, intimă, unică, întinsă pe mai mult de o sută de pagini, a unei mame către fiul ei aflat departe. La o examinare lipsită de prejudecăți, manualul Duodei aduce cu o formă contemporană de comunicare, una prin care mame aflate într-un stadiu terminal de boală lasă copiilor lor aflați la vârsta copilăriei ceva mai mult decât niște fotografii care să le amintească acestora ceva despre ele după dispariția lor fizică. În acest ceva mai mult aș menționa versurile, urările scrise pentru viitoare aniversări și, mai ales, îndemnuri folositoare pentru diverse etape ale vieții copilului, etape la care mama nu mai poate fi prezentă fizic.

Din acest *speculum*, cu toată forma convențională a discursului, alcătuit conform așteptărilor publicului exclusiv masculin, în pofida abundenței citatelor biblice, a retoricii limbajului specific vremii, altfel spus, dincolo de oglinda care reflectă normele societății în conformitate cu care Duoda formulează îndemnul adresat fiului, răzbat stări, sentimente, gânduri personale, foarte bine camuflate, - cu sau fără voia autoarei -, dar a căror existență nu poate fi ignorată. Chiar și așa, cazul Duodei, nobilă educată în perioada carolingiană (750-1110), ar putea fi socotit unul fericit, întrucât vocea ei se face totuși auzită, depășind, prin intermediul textului scris spațiul privat destinat femeii în Evul Mediu. Acesta ajunge, paradoxal, în spațiul public, tocmai prin faptul că este destinat unui reprezentant al lumii masculine, Wilhelm.

Mai există un motiv pentru care *Liber Manualis* transcende tiparul cărților de sfaturi, și anume, modalitatea expunerii, una de natură meditativă; ca urmare, putem vorbi despre două direcții în analiza lucrării: una care vizează aspectul convențional, aspect pe care l-am prezentat succint mai înainte și alta care urmărește aspectul introspectiv, personal, greu de decelat din materialul supus constrângerilor formale. Aceste două aspecte reprezintă cele două fețe ale *oglinzii* în care ne-am propus să surprindem *reflecția*, nu a Duodei, nu a destinatarul acesteia, ci pe cea abia conturată, a lui Bernard, duce de Septimania, *soț și tată de neuitat*. Pentru a-i surprinde imaginea în *oglindea*, e nevoie să ne oprim asupra relației existente între Duoda și soțul ei, pe de-o parte, și între Wilhelm și tatăl său, pe de alta, atât cât pot fi vizibile în urzeala cărții.

Din primele pagini ale cărții, Duoda exprimă intenția de „a face ceva folositor” pentru fiul său, adică de a scrie un manual. Evident, această exprimare a intenției auctoriale constituie obișnuita formulă cu care încep cărțile de acest gen. Din fragmentul care urmează, însă, răzbat sentimentul de singurătate, - „despărțită mă aflu și departe de tine” -, și starea de tristețe copleșitoare: „cele mai multe femei, în această lume, se bucură că sunt cu odraslele lor, iar eu, Duoda...” rezultând că autoarea cărții este lipsită de această bucurie, lipsă care obnubilează însăși declarația de intenție auctorială:

*Cernens plurimas cum suis in saeculo gaudere proles, et me Dhuodanam, o filii Wilhelme, a te elongatam conspiciens procul, ob id quasi anxia et utilitatis desiderio plena, hoc opusculum ex nomine meo scriptum in tuam specie tenus formam legendi dirigo gaudens.*¹ (Dhuoda 1998, 42-43)

Primul lucru pe care Duoda îl face cunoscut încă de la începutul cărții este faptul că este singură; motivele solitudinii în care trăiește, le aflăm chiar de la ea. Le rezum aici, în original, după care ofer, la note de subsol, traducerea mea în limba română: despărțită pentru o lungă perioadă de timp de soțul său ale cărui îndatoriri îl obligau să se afle în preajma lui Ludovic cel Cucernic, la Aachen, ea a trăit în solitudine, la Uzes, în sudul Franței. Apoi, după moartea lui Ludovic, Bernard a fost nevoit să accepte autoritatea lui Carol cel Pleșuv, unul dintre fiii lui Ludovic, și să-și dea propriul fiu, Wilhelm, drept garanție a supunerii sale. După trimiterea fiului ei ca ostatic la curtea lui Carol cel Pleșuv, în anul 841, pe când acesta avea patrușprezece ani, și fiul cel mic este luat de lângă mama sa și trimis în Aquitania. Duoda nu i-a mai revazut niciodată. În *Prefatio*, Duoda oferă, explicit, puținele date din autobiografia sa pe care le-am rezumat mai înainte:

*Anno feliciter, Christo propitio, XI, domno nostro Ludovico condam fulgente in imperio, concurrente V, III Kalendarum iulii diem, in Aquisgrani palatio, ad meum dominum tuumque genitorem Bernardum legalis in coniugio accessi uxor. Et iterum in tertio decimo anno regni eius, III Kalendarum decembrium, auxiliante, ut credo, Deo, tua ex me, desideratissime fili primogenite, in saeculo processit nativitas. [...] ...dominus et genitor utriusque vestrum, una cum Elefanto, praedictae civitatis episcopo, et cum ceteris fidelibus suis, in Aquitaniae partibus ad suam fecit adduci praesentiam.*² (Dhuoda, 1998: 48-50).

¹ „Wilhelm, fiul meu, văzând că cele mai multe femei, în această lume, se bucură că sunt cu odraslele lor, iar eu, Duoda, despărțită mă aflu și departe de tine, nerăbdătoare sunt din această pricină și dornică de a face ceva folositor pentru tine. Îți trimit această mică lucrare, scrisă în numele meu, pentru ca, în vederea formării tale, să o citești ca un fel de oglindă. Chiar dacă eu nu sunt de față, această cârtică dinaintea ta îți va readuce în minte, când o vei citi, ceea ce trebuie să faci, de dragul meu.” (Radu 2019, 406).

² „În al XI-lea an de luminoasă domnie a domnului nostru, Ludovic, care, cu voia lui Hristos, domnea pe atunci – în 29 iunie 824, în palatul din Aachen – am fost dată ca soție, în legitimă căsătorie, stăpânului

Datele menționate în manual reprezintă circumstanțele în care s-a derulat relația celor doi soți: Bernard, cel mai adesea absent din viața soției sale, o vizitează în puține rânduri, întâlniri în urma cărora se nasc cei doi moștenitori. În societatea medievală, absenteismul lui Bernard nu făcea nicidecum notă discordantă: soțul, tatăl și stăpânul (cum este numit de către Duoda) este (re)prezentat în *Liber Manualis* ca fiind un om exemplar, imaginea pe care i-o conturează autoarea nefiind știrbită prin comentarii care să pună la îndoială devotamentul deplin al Duodei față de el. De pildă, Duoda îl numește pe Bernard „tatăl copiilor ei și stăpânul (*genitor et dominus*) căruia, ca o soție credincioasă, supusă și devotată, îi urează încă din epigramă, *erigat ad summum*¹ (Dhuoda 1998, 46). Ar fi fost mai nimerit, poate, să-i ureze să se mențină acolo, având în vedere contextul istoric incert în care se găsea familia sa.

Din același registru semantic al supunerii fac parte numeroasele îndemnuri adresate de Duoda lui Wilhem: să asculte necondiționat și să manifeste un devotament absolut față de tatăl său. Regăsit în enunțuri mai mult sau mai puțin asemănătoare din punct de vedere formal, acest îndemn, reiterat constant, reprezintă un motiv obișnuit în scrierile parenetice; inedită este însă, puternica implicare emoțională a sfătuitoarei, lipsa de detașare a acesteia, - o detașare (*auto*)impusă autorului de tratate parenetice. Aceste trăsături care se abat de la canonul cărților de sfaturi sunt motivate, așa cum am spus, de identitatea destinatarului și de starea accentuată, nedisimulată, de îngrijorare a autoarei față de soarta familiei sale.

*Genitrix duorum masculini sexus, / Rogo, ut ores conditori almo: Erigat ad summum genitorem prolis / Meque cum illis iungat in regnum.*² (Dhuoda 1998, 46).

Separarea de proprii copii, spune însăși Duoda, a fost poruncită de Bernard, pe care aici, ea îl numește *senior meus*. Conform cutumelor societății medievale, Duoda s-a supus poruncii stăpânului ei care avea drept de decizie totală în privința membrilor familiei sale:

---

meu și tatălui tău, Bernard. Iar în al treisprezecelea an al acestei domnii, în 29 noiembrie 826, cu ajutorul lui Dumnezeu, așa cum cred eu, pe această lume ai purces din mine, tu, primul meu născut și nespus de mult dorit fiu. În vreme ce urgia lumii acesteia sporea și se preschimba în prăpăd, în mijlocul numeroaselor tulburări și discordii ale regatului, nu e nicio îndoială că împăratul a urmat calea comună tuturor muritorilor, căci, mai înainte de a ajunge la împlinirea celui de-al douăzeci și optulea an al domniei lui, el și-a sfârșit viața pământească. Îndată după moartea lui, în anul următor, în 22 martie 841, s-a născut fratele tău: al doilea după tine, el a purces din pântecul meu – din mila lui Dumnezeu – în cetatea Uzes. Era încă mititel, înainte de a primi harul botezului, când Bernard, stăpânul și tatăl vostru, al amândurora, s-a îngrijit să fie adus la el, în părțile Aquitaniei, în compania lui Elefantus, episcop al Uzes-ului, și a celorlalți aliați ai săi.” (Radu 2019, 407-408).

¹ „să tindă pe culmi”. (Radu 2019, 406.).

² „Grabnic, eu, mamă a celor doi băieți, / îți cer ca tu să-L implori pe bunul Ziditor, / El să-l înalțe pe culmi pe tatăl acestor vlăstare / și să mă alătore lor în Împărăția lui Dumnezeu.” (Radu 2019, 407).

*Sed cum diu, ob absentiam praesentiae vestrae, sub iussione senioris mei, in praedicta, cum agone illius iam gaudens, residerem urbe*¹ (Dhuoda 1998, 50). Am ales să traduc sub iussione, „prin puterea poruncii”, nu doar pentru a respecta regimul sintactic și semantic al prepoziției sub ci, mai ales, pentru că această prepoziție cu ablativul redă cu precizie ideea de dependență, în cazul acesta, de dependență a soției față de soț: Bernard poruncește, soția sa se supune necondiționat.

Încă un lucru care rezultă în urma citirii atente a prefetei cărții: nici în raport cu copiii săi, femeia nu are dreptul să ia decizii, ci doar i se îngăduie, eventual, să dea unele sfaturi, în timpul vieții soțului său. Acesta poate să o consulte sau nu cu privire la viitorul copiilor, la căsătoria acestora, o poate informa sau nu despre acțiunile sale, dar nu este obligat să țină seama de părerea ei: *Audivi enim quod genitor tuus Bernardus in manus domni te commendavit Karoli regis*;² (Dhuoda 1998, 50). Nu este un amănunt ne semnificativ faptul că Duoda află despre soarta fiului ei trimis ca ostatic de la alții, nu de la soțul ei, chiar verbul *audivi* fiind indicele verbal care probează observația; prin urmare, între soți, distanța nu este doar una geografică, impusă de împrejurări neprielnice, ci și afectivă, decurgând inevitabil din acestea.

Nu putem descoperi „ce fel de tată” este Bernard, în mod direct, oglinda (speculum) nu-i reține imaginea. Ceea ce găsim în carte este o proiecție ideală a unui fiu, pe care Duoda îi cere lui Wilhem să o „atingă” pentru a ajunge la desăvârșire. Din această proiecție, prin raportare indirectă, abia se poate schița o imagine vagă a lui Bernard: *Qualiter domno et genitori tuo Bernardo, tam praesens quam absens, timere, amare atque fidelis in omnibus esse debeas, insinuare, ut valeo, non pigeo*.³ (Dhuoda 1998, 84). Obligațiile filiale sunt așadar, teama, dragostea și credința – ele nu izvorăsc firesc, - între tatăl absent timp de patrusprezece ani din viața fiului și acesta, care abia îl cunoștea -, nu exista o legătură afectivă, sentimentele trebuie învățate, spune autoarea.

În același registru, aproape cu aceleași cuvinte, Duoda insistă neobosit asupra îndemnelui: *Ego autem admoneo te [...] ama, time et dilige patrem tuum*.⁴ (Dhuoda, 1998: 88) sau, din nou, aici sub formă imperativă: *Time et dilige genitorem tuum*⁵ (Dhuoda 1998, 220). Că fiul îi datorează tatălui sentimentele reiterate pe tot parcursul manualului este un motiv constant, înscris perfect în retorica lucrării. Faptul că Duoda revine insistent cu acest îndemn decurge, foarte probabil dintr-o neliniște maternă că tocmai aceste sentimente îi lipsesc lui Wilhem, dar că ele trebuie învățate, deprinse,

¹ „Însă acum, mult am fost lipsită de prezența voastră, prin puterea poruncii stăpânului meu (*sub iussione senioris mei*) ca eu să sălășluiesc în orașul statornicid de mai înainte.” (Radu 2019, 408).

² „Am aflat, așadar, că tatăl tău, Bernard, te-a încredințat în mâinile stăpânului nostru, regele Carol; te îndemn să-ți îndeplinești această vrednică datorie, cu desăvârșită bunăvoință.” (Radu 2019, 408).

³ „Nu preget a-ți face cunoscut, pe cât îmi stă în putere, în ce chip dator ești ca, în toate privințele, temător, iubitor și credincios să fii stăpânului și părintelui tău, Bernard, atât când ești cu el, când și nu ești cu el.” (trad.n.).

⁴ „Așadar, eu te îndemn să-l iubești, să te temi și să-l prețuiești pe tatăl tău.” (trad.n.).

⁵ „Teme-te și iubește-l pe pe tatăl tău.” (trad.n.).

exersate în așa fel încât *senior et genitor* („stăpânul și tatăl”) să fie mulțumit. Toate aceste îndemnuri rezultate din enumerarea a doar câtorva cuvinte: *teamă/să te temi/temător*, *iubire/să-l iubești/iubitor*, *credință/să te încrezi/credincios*, trebuie să-l facă pe Wilhelm un fiu desăvârșit, în conformitate cu așteptările părintelui, „obiectul direct” al tuturor verbelor: *temere, dilige et amare*. În sprijinul acestui îndemn, Duoda apelează frecvent, la textul biblic sau la scrierile Sfinților Părinți, amintind de fii ascultători sau, prin contrast, de fii neascultători, dat fiind faptul că una dintre principalele strategii argumentative ale autoarei este raționamentul narativ, însoțit de exemplificări textuale consistente.

Într-un singur rând, Duoda dezvăluie consecința practică a comportamentului pe care-l propune fiului său: odată însușite și respectate aceste linii de conduită, statutul fiului în lumea aceasta, *in saeculo*, va fi unul apreciat și deloc de neglijat în circumstanțele veacului al IX-lea, unul sigur:

*Mea tamen, fili, talis est voluntas, ut secundum admonitionem parvitas meae intelligentiam, secundum Deum, in primis illi qui te prolem habuit. Proprium, fidelem et certum dum vivis non negligas reddi obsequium. Certa quidem et fixa manet conditio, quod nullus nisi ex genitore procedat, non potest ad aliam et summam personam culmine pervenire senioratus. Ego autem admoneo te, desideratissime fili Wilhelme, ut in primis diligas Deum sicut supra habes conscriptum: deinde, ama, time et dilige patrem tuum: scitoque, ex illo tuus in saeculo processit status.*¹ (Dhuoda 1998, 88).

Am ales să ofer acest citat extins, tocmai datorită faptului că este unul dintre puținele locuri în care Duoda lasă să răzbată sentimentele sale reale: teama că, dacă Wilhelm nu satisface așteptările lui Bernard, poziția, statutul, soarta fiului ei sunt în pericol. Tot fragmentul este impregnant de angoasa mamei care știe că cel de care depinde *poziția în lume* a fiului este un „străin”, nu ușor de mulțumit, așa cum reiese din întreaga scriere.

Mai puțin voalată, cu toate că este extrem de concisă, apare în fragmentul următor preocuparea constantă a mamei ca fiul ei să se ridice la așteptările soțului și stăpânului ei: *Sis in omni negotio utilitatis obediens patri et iudicium illius obsculat*²-trimitere discretă la rolul atribuit lui Wilhelm, acela de chezaș al supunerii tatălui său. Bernard este un vasal aflat într-o situație incertă, imprevizibilă; fiul său reprezintă un o

¹ „Totuși, fiule, aceasta este vrerea mea: să nu neglijezi ca, urmând sfaturile umile și urmându-L pe Dumnezeu, cât timp trăiești a da, mai întâi, ascultarea ta, fidelă și neclintită, aceluia care te-a zămislit. Căci, dăinuie un principiu neîndoios și statormic că nimeni nu poate să ajungă la o altă persoană foarte importantă de rangul senioratului, dacă nu porcede dintr-un părinte [nobil]. Ca urmare, te îndemn, preadoritul meu fiu, Wilhelm, ca, mai întâi, să-l iubești pe Dumnezeu după cum este scris mai înainte, apoi, iubește-l, teme-te și cinstește-l pe tatăl tău. Dă-ți seama că poziția ta în lumea asta, depinde de el.” (trad.n.).

² „În orice îndeletnicire, supune-te interesului tatălui tău și ia seama la judecata lui”. (cf. *Cartea înțelepciunii lui Isus, fiul lui Sirah – Ecclesiasticul 3, 2*).

piesă importantă în jocurile puterii în care Bernard era implicat. Pentru a fi drepti cu el, interesul acesta nu era unul strict egoist, ci viza chiar supraviețuirea sa și a familiei sale. Dacă ne oprim asupra ultimei părți din fragmentul citat, *iudicium illius obsculta*, deși pare a fi o banală formulare, conformă cu retorica specifică parenezei, este posibil, totuși, ca aceasta să exprime o încredere autentică a Duodei în capacitatea de a judeca bine a soțului ei. Autoritatea părintelui asupra grupului familial fiind sacră și incontestabilă, Duoda are grijă ca fiii ei să înțeleagă și să respecte, fără abatere, acest lucru: *Tu ergo, mi filii Wilhelme, audi me admonentem te, absculta et observa praecepta patris tui.*¹ (Dhuoda 1998, 86). Acest îndemn la ascultare conține o nuanță interpretabilă astfel: înaintea imperativelor *absculta et observa* care au ca obiect direct povețele lui Bernard, Duoda cere de la Wilhelm ascultare pentru sine, ca sfătuitoare a sa.

Tot indirect, din îndemnul Duodei către Wilhelm, aflăm că situația politica nu-l favoriza pe Bernard. Duoda speră ca acesta să aibă parte de „pace și bună înțelegere cu toată lumea”, lucru de care ea însăși se îndoiește:

*Pro genitori tuo ortor et admoneo ut pro eo frequens et assidue orator sis atque ceteros ecclesiasticorum gradus pro illo exorare facias. Ut det illi Deus, tempore dum vivit, pacem et concordiam, si fieri potest, cum omnibus, animumque suum fortiter cum patientis vigorem faciat superare in cunctis. Et post expletum vitae praesentis, cum fructu poenitentiae et elemosinarum largitate, ad regnum, si iubet, faciat pervenire supernum. Amen.*² (Dhuoda 1998, 198).

Încă un aspect care-l privește pe Bernard este dezvăluit în pasajul de mai jos: acestuia nu-i era îngăduit în circumstanțele date să dispună, după voie, de averea sa:

*Si, concedente prius clementia omnipotentis Dei, tuus genitor aliquid exinde tibi iusserit largiri, in quantum valueris per amplius, ora ut illi merces ad crescat ex eorum animabus quorum cuncta fuerunt. Ex occupationibus enim multis illi non licet ad tempus.*³ (Dhuoda 1998, 205).

¹ „Tu, fiul meu, Wilhelm, ascultă-mi sfatul și păzește povăța tatălui tău.” (trad. n.).

² „Cu privire la tatăl tău, te sfătuiesc și te îndemn să te rogi pentru el neîntrerupt și stăruitor și să faci ca celelalte ranguri ecleziastice să se roage pentru el, astfel ca Dumnezeu să-i dăruiască lui, cât timp trăiește, pace și bună înțelegere cu toată lumea, dacă asta este cu putință. Fie ca Domnul să-i facă cugetul puternic pentru a birui cu vitejie și cu răbdare, în toate împrejurările, și, după săvârșirea din viața lumească, prin rodul pocăinței și prin generozitatea milosteniilor, dacă o poruncește Domnul, să ajungă în împărăția de sus. Amin.” (trad.n.)

³ „Dacă, mila Atotputernicului Dumnezeu îngăduie, tatăl tău poruncește ca să îți se dea, mai devreme, ceva din avuție, roagă-te cât de mult îți stă în putere să le sporească răsplata cerească sufletelor acelora care au stăpânit toate acestea. Căci, din pricina numeroaselor îndatoriri, nu îți este îngăduit tatălui tău să o facă el însuși acum.” (trad.n.).

Din analiza celor câteva fragmente textuale, imaginea lui Bernard rămâne neclară, ecranată, explicată, mai degrabă, prin raportare la forța unei forme ideologice despre care George Duby afirma:

Ideologie cu mai multe fețe, desigur. Ea consideră necesară, providențială, supunerea naturală a femeii față de bărbat. Femeia trebuie să fie condusă. Această certitudine își găsește sprijin în textele Scripturii și propune imaginea exemplară a relației bărbat-femeie. Această relație trebuie să fie ierarhică, ocupându-și locul în ordinea ierarhică universală: bărbatul trebuie să țină în frâu femeile care îi sînt încredințate, dar și să le îndrăgească, iar femeile îi datorează respect bărbatului care are putere asupra lor. Un astfel de schimb de dilectio și de reverenda instituie ordinea în interiorul grupului domestic și în primul rînd în ceea ce formează nucleul acestui grup, cuplul conjugal. (Duby 1992, 131).

Așa încât, nu este de mirare că vorbind despre soțul ei, Duoda probează o absolută loialitate, un devotament statornic, dar acestea sunt dovezi impuse de însăși condiția ei de femeie medievală și, totodată, de statutul declarat de soție obedientă. Mai multe sentimente exprimă cu privire la ea, numindu-se constant, „nevrednică”, „nefericită” și „neînsemnată”: *Quid dicam de te, filii, quanquam indigna, infelixque atque exigua Dhuoda?*¹ (Dhuoda 1998, 98). Este, desigur, o nefericire provocată, în mare măsură, de separarea de fiii săi; sau, poate legată și de relația maritală austeră, formală, adică așa cum se cuvenea să fie...

Indiferent de pricina ascunsă a nefericirii sale, Duoda dezvăluie faptul că Wilhelm nu este doar fiul mult iubit, ci și martorul suferinței sale, dar și al faptului că salvarea sa din situații primejdioase i-a venit din partea soțului, Bernard:

*Tibi non latet qualiter, pro infirmitatibus meis assiduis, et pro certis ex causis, secundum cuiusdam sermonem qui ait: Periculis ex genere, periculis ex gentibus etc., haec omnia vel cetera his similia pro meis praepedientibus meritis in meo fragili sustinui corpore. Auxiliante Deo et merito genitoris tui Bernardi, de his omnibus evasi fidenter, sed in has ereptiones animus meus reflectitur.*² (Dhuoda 1998, 224).

Chiar dacă „oglinzile carolingiene au tendința să adapteze moralitatea creștină, nevoilor practice ale războinicului”, ca atare, în îndreptarul Duodei către fiul său, Wilhelm, gradul de conformitate față de un ideal de supunere în fața lui Dumnezeu, a tatălui și a seniorului este foarte ridicat” (Le Goff 2005, 104), totuși în *Liber Manualis* se dezvăluie trăiri interioare și tulburătoare neliniști sufletești. Duoda lasă să se

¹ „Ce să-ți mai spun despre tine, fiule, eu, Duoda, nevrednica, nefericita și neînsemnata [de mine]?” (trad.n.).

² „Nu-ți este ascuns cât de mult am suferit în fragilul meu trup, datorită deselor mele neputințe și datorită anumitor pricini, după spusele celui care zice: „în primejdii de la neamul meu, în primejdii de la păgâni” și altele asemenea. Cu ajutorul lui Dumnezeu și prin vrednicia tatălui tău, Bernard, cu încredere, am scăpat de toate aceste primejdii, dar mintea mea se întoarce încă la aceste prădăciuni.” (trad.n.).

întrevadă o lume subiectivă, uneori dramatică în care zbuciumul interior provocat de despărțirea de cei dragi și de claustrare a fost transpus într-o carte de sfaturi.

Referințe bibliografice

- Dhuoda. 1998. *Handbook for her Warrior Son. Liber Manualis*, edited and translated by Marcelle Thiébaux. Cambridge University Press.
- Dronke, Peter. 1984. *Women Writers of the Middle Ages, A Critical Study of Texts from Perpetua (203) to Marguerite Porete (1310)*. Cambridge University Press.
- Duby, Georges. 1992. *Evul mediu masculin – Despre dragoste și alte eseuri*. Traducere de Constanța și Stelian Oancea. București: Editura Meridiane.
- Le Goff, Jacques. 2005. *Evul Mediu și nașterea Europei*, Traducere de Giuliano Sfichi și Marius Roman, Cuvânt înainte de Jacques Le Goff. Iași: Polirom.
- Radu, Gabriela. 2019. Duoda, *Manual pentru fiul meu (Fragmente)* în *G. I. Tohăneanu. Exegi Monumentum*. Lucrările Colocviului „G. I. Tohăneanu” Ediția a V-a. Coordonator: Maria Subi. Timișoara: Editura Universității de Vest, p. 405-414.